Mehmet Tolga BAKIRTAŞ, *Denizli İli Kutsal Ziyaret Mekânları*. ed. Metin Ekici, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2025, ISBN: 978-625-8713-33-6, 581 sayfa.

Yasin UYSAL*

Eski Türk inanç sisteminde yer alan atalar ve tabiat kültleri ile İslamiyet sonrasında gelişen veli/evliya kültünün ve benzeri unsurların etkisiyle Türkistan'dan (Orta Asya'dan) Anadolu'ya kadarki Türk sahalarında sayısız kutsal ziyaret mekânı oluşturulmuştur. Söz konusu bu ziyaret mekânları Türklerin hem eski hem de yeni inanç sistemleri, kültürleri, uygulamaları/pratikleri vb. pek çok unsur hakkında bilgi veren kültürel miras mekanları olarak nesiller arasında bir köprü vaziyetindedir. Türk Dünyası'nın pek çok sahasında olduğu gibi Türkiye sahasında da yaygınlığını koruyan kutsal ziyaret mekânları tek bir bölge ya da alanla sınırlı kalmayıp köy, kasaba ve şehir fark etmeksizin hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin eski inanç sistemi olan (atalar ve tabiat kültleri) Şamanizm/Kamizm ve daha sonra benimsedikleri Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi inanç sistemlerinden alınan birtakım inanç unsurları kutsal ziyaret mekânlarının oluşumunda etkili olmuştur. Özellikle atalar kültü, evliya kültünün ve diğer ziyaret yerlerinin gelişiminde ayrı bir öneme sahiptir. Ataların takdisine dayalı olan bu kültte ölen ataya karşı korku ile karışık bir saygı duyma söz konusudur. Eski Türk kültüründe ataların ruhlarına kurban kesilmekte, eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilmekteydi. Örneğin Çin yıllıklarına göre Hun Türklerinin bahar döneminde ata mağarası olarak gördükleri bir mekânı törenle ziyaret ettikleri bilinmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra bu tür inanç ve uygulamalar İslami bir çehreye bürünerek veli, evliya ve benzeri inanç unsurlarına dönüşmüştür. Bu dönüşüm eskiyi tamamen yıkarak değil, eskinin yeniyle birlikte güncellenmesiyle şekillenmiştir. Nitekim ocak, türbe ve ziyaret yerlerinde yapılan uygulamalar/pratikler ve din ile ilişkilendirilen çeşitli unsurlar eski Türk inanç sitemlerinden gelen bazı büyüsel işlemlere dayalı özellikler göstermektedir (Pehlivan 2012: 19-20; Oğuz 2002: 80; Ekici 2023: 385; Özdamar 2021: 220).

Günümüz itibarıyla pek çok insan tarafından ziyaret edilen ve korunan kutsal ziyaret mekânları hakkında yapılan bilimsel çalışmalar dünyanın farklı yerlerinde olduğu gibi ülkemizde de sürdürülmektedir. Bu yazıda da bu konu kapsamında Dr. Mehmet Tolga Bakırtaş tarafından yayımlanan ve editörlüğünü Prof. Dr. Metin Ekici'nin yaptığı "Denizli İli Kutsal Ziyaret Mekânları. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2025" adlı kitabı tanıtacağız.

Denizli'deki kutsal ziyaret mekânlarını konu alan ve 581 sayfadan meydana gelen Dr. Bakırtaş'ın çalışması; "Önsöz" ve "Giriş" sonrasında yer alan "Bir İnanç Unsuru Olarak Ziyaret Olgusu: Kavramsal Çerçeve", "Denizli İli Kutsal Ziyaret Yerleri" ve "Denizli İli Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç, Uygulama ve Anlatmalar" adlı üç ana araştırma ve inceleme bölümünden; "Sonuç", "Kaynak Kişiler Listesi", "Kaynaklar" ve "Fotoğraflar" adlı kısımlardan oluşmaktadır.

Akademik bir kitabın öyküsünü yansıtan "Önsöz" kısmında yazar bu kitabın konusundan, konunun seçilme öyküsünden, kapsamından, alan araştırmasında yaşananlardan ve kitap içerisinde uygulamış olduğu kuramsal yaklaşım ve yöntemden bahsetmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye, yasinuysalsh@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0189-6414.

M.T. Bakırtaş, bu bilimsel araştırma sırasında Denizli'nin 19 ilçesinde yer alan 316 ziyaret yeri ile ilgili olarak araştırma, derleme ve inceleme faaliyetinde bulunmuştur. Bu kapsamdaki derlemeleri sırasında 293 kaynak kişiden faydalanmıştır (2025: XXI-XXIV). Kitap içerisindeki bölüm ve kısımlar incelendiğinde yazarın Denizli'de yoğun bir alan araştırması yaptığı görülmektedir. Çalışma kapsamında Denizli'nin 19 ilçesinde tespit edilen 316 kutsal ziyaret yeri hakkında yazılı kaynaklardan ve 293 kaynak kişiden elde edilen tarihî bilgiler, inanç ve uygulamalar, anlatmalar bu eserin yoğun bir alan araştırması ve kaynak taraması sonucunda oluşturulduğunu göstermektedir.

Mehmet Tolga Bakırtaş, kitabının "Giriş" kısmında ilk olarak araştırma alanı/sahası hakkında temel bilgi vermiştir. Bu kapsamda alt başlıklar hâlinde Denizli'nin coğrafi, tarihî ve sosyo-ekonomik özellikleri hakkında nicel açıklamalarda bulunmuştur. Bu bilgileri takiben yapmış olduğu araştırmanın konusu, önemi, bu konuda daha önce yapılan çalışmaları değerlendirmiş; son olarak çalışmasının amaç ve yöntemi ile kuramsal yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Bakırtaş'ın açıklamalarına göre; araştırmanın asıl konusu "Denizli'deki türbe, yatır, mezar, adak yeri vb. kutsal mekânların ve ziyaret yerlerinin tespit edilmesi; bu kutsal mekânların ve ziyaret yerlerinin niteliğinin belirlenmesi; buralarda metfun bulunan kişilerin tipolojik açıdan incelenmesi ve ziyaret yerleriyle ilgili inanç uygulamalarının etrafında oluşan anlatmaların özelliklerinin tespiti ve değerlendirilmesi"dir. Dr. Bakırtaş, çalışmasının amacını; "Denizli örneğinde bu mekânların tespitinin yapılıp, buralardaki ritüellerin ve anlatmaların genç kuşaklara aktarımını sağlayıp hem millî kimliğin aktarımının yapılmasına hem de aidiyet duygusunun artmasına katkı sağlamak" şeklinde belirtmiştir. Araştırma yöntemine baktığımız zaman teknik konular ve literatür araştırmasının dışında, birbiri ile ilişkili iki aşama karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bağlam merkezli ilk aşamasında alan araştırmaları ve derlemeler "katılımlı gözlem", "katılımsız gözlem" ve "görüşme (mülakat)" yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Metin merkezli ikinci aşamada ise elde edilen veriler "Yapısalcı Kuram" ve "Performans (İcrâ) Kuramı"na göre incelenmiştir (2025: 1-37). Bu bakımdan konu, kapsam ve amaç bütünlüğü olan kitabın ve kitap kapsamında yapılan araştırma ve incelemelerin klasik tespit çalışmalarına benzemediğini, elde edilen verilerin halk bilimi kuram ve yaklaşımlarına göre incelendiğini söyleyebiliriz.

Kitabın "Bir İnanç Unsuru Olarak Ziyaret Olgusu: Kavramsal Çerçeve" adlı ilk bölümü çeşitli alt başlıklara ayrılmış iki ana başlıktan oluşturulmuştur. "Ziyaret Yerleri ile İlgili Temel Kavramlar" adlı birinci alt ana başlık içerisinde kutsiyet niteleyen "kutsal", "keramet" ve "mucize" kavramları ele alınmıştır. Ardından kutsiyet niteleyen tip ve kişiler üzerinde durulmuştur. Burada "Abla (Bılla)", "Alp", "Baba", "Bey", "Dede", "Ebe", "Efendi", "Eren", "Gazi", "Sultan", "Şeyh" ve "Veli-Evliya" gibi tip-kişilerin Türk kültürü ve inanç sistemi içerisindeki yerleri hakkında bilgi verilmiştir. Devamında kutsal mekânlar olarak kabul edilen "adak yeri-sunak", "makam", "mezar", "türbe" ve "yatır" yerleri hakkında bilgi verilmiştir. İlk bölümün "Ziyaret Yerleri ve Kültler" adlı ikinci alt ana başlığı içerisinde ziyaret mekânları kapsamında inanç unsurlarına odaklanılmış ve ilk olarak "kült" kavramı hakkında açıklamalar yapılmış ve "atalar, veli ve tabiat kültleri" hakkında bilgi verilmiştir. Devamında ise kutsal yerlerin ve ziyaret olgusunun inanç sistemleri ve semavi dinlerdeki yerine değinilmiştir. İnanç odaklı bu ilk bölüm Budizm, Maniheizm, Zerdüştilik, Mazdeizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet içerisindeki kutsal yerler ve ziyaret olgusunu ele alarak tamamlanmıştır (2025: 39-105).

Dr. Bakırtaş tarafından yapılan çalışmanın esas konusu "Denizli İli Kutsal Ziyaret Yerleri" adlı ikinci bölümde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere Dr. Bakırtaş, çalışmasının esas konusunu oluşturan bu bölüm için Denizli'nin 19 ilçesinde alan araştırması yapmıştır. Bu ilçelerde tespit ettiği 316 ziyaret yeri, bulundukları ilçelere göre

tasnif etmiştir. Yapmış olduğu tasnife göre; Acıpayam'da 52, Babadağ'da 6, Baklan'da 6, Bekilli'de 7, Beyağaç'ta 6, Bozkurt'ta 6, Buldan'da 19, Çal'da 26, Çameli'de 7, Çardak'ta 4, Çivril'de 44, Güney'de 5, Honaz'da 6, Kale'de 12, Merkezefendi'de 28, Pamukkale'de 16, Sarayköy'de 29, Serinhisar'da 6, Tavas'ta 31 tane kutsal ziyaret mekânı bulunmaktadır. Bu sınıflandırma içerisinde bu tür mekânların bulundukları mahalleler de kendi içerisinde tasnif edilerek verilmiştir. Bunların yanı sıra, bölüm içerisinde günümüzde mevcut olmayan ziyaret yerleri hakkında da bilgi verilmiştir. Verilen bilgilere göre Denizli içerisinde 47 ziyaret mekânı halkın belleğinde yaşamasına rağmen fiziksel olarak kaybolmuş veya unutulmuş durumdadır (2025: 107-432). Dr. Bakırtaş'ın çalışmasında vermiş olduğu sayısal verileri dikkate alarak bu kitap tanıtımında Denizli'nin ilçelerine göre 316 kutsal ziyaret mekânının dağılımını şu şekilde bir grafikle gösterebiliriz:

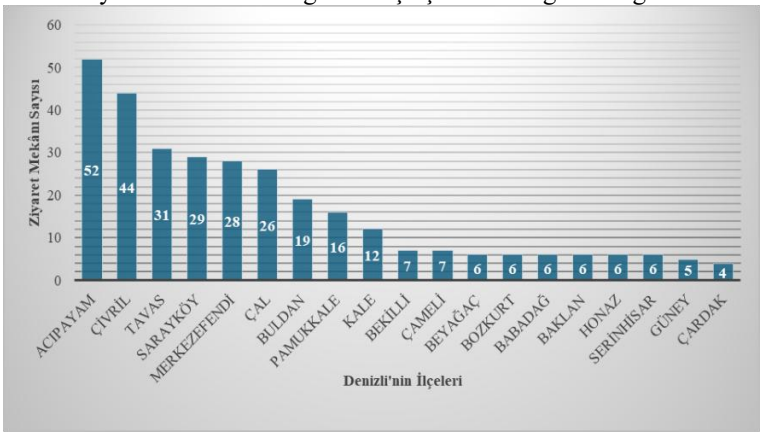

Grafik 1: Denizli'nin ilçelerine göre 316 kutsal ziyaret mekânının dağılımı.

Kitabın ikinci bölümü genel itibarıyla bağlam merkezli halk bilimi yaklaşımına göre hazırlanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen veriler sadece tespit olarak verilmeyip gelenek içerisindeki bağlamlarıyla farklı açılardan ele alınmıştır. Toplam 316 ziyaret mekânı bağlama uygun olarak; "Adlandırma", "Yeri ve Konumu", "Mimari Yapısı", "Tarihî-Menkıbevî Kişiliği", "Türbe-Yatırla İlgili Anlatılar", "Motifler" ve "İnanç ve Uygulamalar" başlıkları hâlinde incelenmiştir. Dolayısıyla yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bütün veriler, yapılan derlemeler ve incelemeler ilgili geleneğin bağlamına uygun bir şekilde çalışmada kullanılmıştır.

"Denizli İli Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç, Uygulama ve Anlatmalar" adlı üçüncü bölüm elde edilen verilerin detaylı bir incelemesi niteliğindedir. Bu bölümde Dr. Bakırtaş çeşitli alt ana başlıklar ve onların içindeki alt başlıklar hâlinde Denizli'deki ziyaret mekânları hakkında derlediği verileri inceleyip tasnif etmiştir. Üçüncü bölümde altı ana başlık kullanılmıştır. "Ziyaret Yerinin Mekânsal Özellikleri" adlı ilk başlıkta Denizli'de bulunan ziyaret mekânları; "türbe", "yatır" ve "adak yeri" şeklinde mekânsal özelliklerine göre tasnif edilmiştir. "Ziyaret Yerleriyle İlgili Adlandırmalar" adlı ikinci başlıkta bu mekânlar "Unvan (Baba, Bey, Çoban, Dede, Efendi, Gazi, Sultan, Şeyh, Bılla, Ebe)", "Gerçek Adı ile Adlandırma", "Velinin Gösterdiği Keramete Bağlı Olarak Adlandırma", "Mesleklerine Bağlı Olarak Adlandırma", "Hastalıkların Sağaltılmasına Bağlı Olarak Adlandırma" ve "Yerleşim Adıyla Adlandırma" özelliklerine göre incelenmiştir. "Ziyaret Yerlerinin Özellikleri" adlı üçüncü başlıkta, kutsal ziyaret mekânlarının oluşumunda etkili olan şahısların tarihî ve dinî kişilikleri üzerinde durulmuştur. Dördüncü başlık olan "Ziyaret Yerleriyle İlgili İnançlar" kısmı "Ziyaretin Nedenleri" ve "Ziyaretin"

aşamaları adlı iki alt başlıktan oluşturulmuştur. İlk alt başlıkta mekânlara yönelik; "Hastalıktan Kurtulmaya ve Şifa Bulmaya Yönelik Uygulamalar" ve "Dilek, Arzu ve İsteklerin Yerine Getirilmesi ile İlgili Uygulamalar" şeklinde tasnif yapılmıştır. İkinci alt başlıkta ise ziyaretlerin aşamaları; "Ziyarete Hazırlık", "Ziyarette Giriş ve Çıkış" ve "Ziyaret Zamanı" şeklinde ayrılmıştır. Üçüncü bölümün "Ziyarete İlişkin Uygulamalar" adlı beşinci başlığı Denizli'deki ziyaret mekânlarında eski Türk inanç sisteminin izlerinin yoğun bir şekilde var olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu başlıkta ziyaret mekânlarındaki uygulamalar; "Dinî Uygulamalar", "Eski Türk İnançlarıyla İlgili Uygulamalar" ve "Sihir ve Büyü ile İlgili Uygulamalar" adlı alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Başlık içerisinde; adak, kurban, kültler (ateş, ağaç, su, toprak, dağ), büyü, sayı ve renk gibi kavramlar ilgili ziyaret yerleri ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır (2025: 435-492). Kitabın üçüncü bölümünün bu kısmına kadarki başlıklarda kullanılan bağlam/icra merkezli halk bilimi kuramlarından Performans kuramının kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Üçüncü bölümün son kısmındaki "Ziyaret Yerlerine Bağlı Anlatmalar ve Keramet Motifleri" adlı altıncı başlık genel olarak metin merkezli bir yaklaşımın ürünüdür. Bu başlık kendi içerisinde üç alt başlığa ayrılmıştır. "Menkıbeler" adlı ilk alt başlıkta; velinin kendi vücudunda oluşan; ölüm sırasında ve sonrasında fevkalade hallerin zuhuru; öldükten sonra keramet gösterme; aynı andan birkaç yerde birden görünme; sırrı ortaya çıkınca ortadan kaybolma/vefat etme; tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden; bir maddeyi, eşyayı veya cismi yoktan var etme; hayvanlar üzerinde cereyan eden; mukaddes varlıklar üzerinde cereyan eden; biyolojik mahiyette; veliliğini kabul edenlere yönelik; veliliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri işlenmiş olup bu motiflere göre tespit edilen ziyaret yerleri sınıflandırılmıştır. "Memoratlar" adlı ikinci alt başlıkta ziyaret yerlerine yönelik "rüyada görülme", "konuşarak varlığını gösterme" ve "ışık yansıması şeklinde görülme" unsurları işlenmiştir. Son alt başlık olan "Efsaneler" adlı kısımda ise ziyaret yerleri hakkındaki anlatmalar ele alınmıştır (2025: 493-519). Bu kısımdaki metinler yapısalcı kurama göre incelenmiştir.

Dr. Bakırtaş, çalışmasının "Sonuç" kısmında derleme ve inceleme çalışmalarından elde ettiği bulguları bir bütün olarak sunmuştur. Bu bulgulara göre modernleşmeye rağmen, güçlü bir şekilde yaşayan halk inançları sayesinde Denizli ilinde türbe ziyaretleri hâlen canlı bir şekilde devam etmekte ve ilçeler arasında farklılıklar olsa da türbeler hem bireysel hem toplu düzeyde halkın manevi ihtiyaçlarına cevap vermeye devam etmektedir (2025: 526). Çalışmanın "Sonuç" kısmını takiben yararlanılan yazılı kaynakları listelemiş, 293 adet kaynak kişi künyesi ve derleme sırasında çektiği 42 adet fotoğrafı eklemiştir.

Dr. Mehmet Tolga Bakırtaş'ın yoğun bir alan araştırmasına ve kuramsal zemine dayanan bu eseri, yerel bir monografi olmanın ötesinde Türk halk inançları içerisinde yer alan kutsal ziyaret mekânlarını Denizli özelinde çözümleyen kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Eser hem içerdiği zengin veriler hem de bu verileri inceleyiş yönüyle Türk halk bilimi alanında yapılacak çalışmalara yöntem ve kapsam açısından örnek teşkil edecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

Bakırtaş, M. Tolga. *Denizli İli Kutsal Ziyaret Mekânları*. (ed. Metin Ekici). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları. 2025.

Ekici, Metin. "SOKÜM, Gelenek ve Kültürel Mekân: Akkent (Zeyve)-Çal'da Hıdırellez ve Türbe Hayırı Mırtlak", *Prof. Dr. Mustafa Arslan Armağanı.* (ed. Adem Öger ve Mehmet Surur Çelebi). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları. 2023: 379-391.

Oğuz, M. Öcal. *Küreselleşme ve Uygulamalı Halk Bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları. 2002.

Özdamar, Fazıl. "Adana İli, Şambayadı Köyü'nde Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (5). (2021): 207-223.

Pehlivan, Gürol. *Manisa Şehrinde Evliya Kültü*. İzmir: Manisa İl Özel İdaresi Yayınları. 2012.